

kedvese lesz, később megismerteti a férjével: Ervinnel, a filozófussal, a gyógynövények, gyógyteák ismerőjével. Szivárvány Ervin tagja, papja egy szabadkőműves színezetű társaságnak, szervezetnek, szektának, amely a békét és a szeretetet hirdeti. Gyönyörű és naív gondolat, és vesztére, bukásra ítélt immár a biblia óta. Vesztére, mert az emberek – hősünk is – tele vannak indulatokkal, oktalan gyűlölettel, cselekedeteiket az önzés és az érdek mozgatja. Gion Nándor regénye mégsem pesszimista, depressziós, inkább talányosnak mondanám. M. Holló János miközben komótosan írja a regényét Izsákhárról, éli a háborúba sodródó város életét. Előbb csak sejtyszerűen, mint egy rákos burjánzás jelenik meg a városban az erőszak, a fasisztoid, motorjaikat bőgető, száguldozó, verekedő kamaszok, majd a nacionalista frázisokat hangoztató katonai szervezetek. Az említett fiatalok előbb önként, lelkesen mennek a nem is olyan távoli frontra, ahol megengedett, sőt elvárt dolog a szabad rablás és a gátlástalan erőszakoskodás, de később – az ellenség is lő! –, ahogy szaporodik az elesettek, áldozatok száma, csökken a lelkesedés – a fiatalok kiábrándulnak a háborúból, s a hivatalos katonai behívók elől inkább Magyarországra szöknek. A boltokban nincs áru, a kereskedelem, az ellátás kaotikussá válik. Kelendő áru lesz a fegyver, amit maffiózó kereskedők dobnak piacra. Hősünk is kap egy pisztolyt, amit elrettentésül kitesz az ablakba, hogy a szembenlévő házból távcsővel leselkedő ismeretlen (katonatiszt?) jól láthassa. Ezekkel a tényekkel, új jelenségekkel szemben már mit sem ér Szivárvány Ervin, illetve a Szivárvány Harcosainak „fegyvere”, az amulett, amely szeretetté szelídíti a gyűlöletet. Maga Ervin – szövetkezve egy maffiózó kereskedővel – gyógyfüvekkel, gyógyteákkal kezd üzletelni, s fegyveres testőrt alkalmaz, mert fél. Ez a félelem motiválja, színezi át emberi kapcsolatait, itatja át a mindennapjait.

De ne feledkezzünk meg közben Izsákhárról sem. A Bibliában csak odavetett utalás olvasható róla. Apja megátkozza, de M. Holló János fantáziáját nem hagyja nyugodni. Kibontja, feldúsítja a történetet, hogyan próbál Izsákhár a sivatagban, a neki jutott földön gazdálkodni, majd kereskedni. Gyógyfüvekkel, mint M. Holló János barátja, Szivárvány Ervin. A két történet a regény végén találkozik, M.H.J. egyre élesebb hangon társalog a szembenlévő ház távcsöves emberével Izsákhárról. Az utolsó mondat – arra a kérdésre, hogy visszajön-e Izsákhár –: „Majd ha magasra nőnek a levendulabokrok!”, hirtelen szimbolikus jelentést kap. A háborún is úgy lesz úrrá az ember, ahogyan a mostoha természetben a bibliai hős. Ha egyáltalán úrrá lehet az ember a természetben, önmaga vad ösztönein. A háború ugyanis a regény idejében, s a miénkben is a valóságban még tart. Meddig? Mekkora az az Izsákhár?

Gion Nándor: Izsákhár. Kortárs Kiadó, Budapest, 1994.

HORPÁCSI SÁNDOR

Szövegerózió az alkalmi költészetben

Éveken keresztül gyűjtöttem és vizsgáltam azokat a műfajokat, amelyek átmenetet képeznek a magas és a népi kultúra, az írás- és szóbeliség, szerzőség és anonimitás, invariáns és variatív forma között. Így jutottam el ahhoz a költészethez, amely családi otthonok, óvodák, iskolák, templomok és (többnyire) falusi kultúrházak falai között virágzik, s amelyet finalitása révén alkalmi költészetnek neveznek.

Következtetéseimet ítéletmentesen fogalmazom. Meggyőződésem, hogy a kultúra kutatójának feladata a kultúra működésének s a kultúrát forgalmazó intézmények és a kultúrát használó közösség értékrendszerének leírása. Ehhez pedig a kutatás tárgyával szembeni teljes objektivitás, elfogulatlanság szükséges.

Az alkalmi költészetet a szerzőnélküliség, az anonimitás jellemzi. Ezek az alkalmak, s az ünnepélyekre összegyűlt közönség nem igényli a költői életművek adekvát darabjait.

Vagy ha a szöveg költőtől származik is, neve leggyakrabban elmarad. E költészet előállítói magukban verselési hajlamot érző népi tehetségek, akik előtt a költészet fórumai nem nyitják meg az érvényesülés, a nyilvánosság kapuit.

Az anonimitás állapotának megteremtése, illetve a pseudoanonimitás létfeltétele ennek a költészetnek. Ez az állapot teszi lehetővé a szövegek kisajátítását, eltérítését. A szöveg eltérítésének formái az átköltés, a megrövidítés, a továbbfogalmazás, a tartalmi és érzelmi hangsúly átköltöztetése, az egyéni stílus jegyeinek (szókapcsolatok, gondolatársítások) kisúlykolása, feloldása. Az így preparált szöveg egy átlagízlés hordozója és kielégítője lesz.

Továbbá, az anonimitás állapota lehetővé teszi a plagizálást, a tartalmi és formai elemek szabad költöztetését. És, minthogy ez a költészet nem irodalmi, esztétikai mércével, hanem egy hiányos vagy átlagos műveltséggel rendelkező közönség értékrendjével méretkezik, gátlátalanul építkezhet utánérzésekből, közhelyekből, jelentés nélküli nyelvi klisékből.

Az alkalmi költészetre nem jellemző a szöveg lezártága, kimerevítettsége. A kéziratban vagy szóbeliségben terjedő, évről évre öröklődő versek lehetővé teszik a variálást, az aktualizálást, de ugyanakkor a téves olvasatot is. A szöveg védtelenségét, kiszolgáltatottságát, a megírás és az elhangzás közötti átalakító mechanizmust nevezem szövegerózióinak. E folyamat végterméke egy olyan szöveg, amelynek nem célja a művészi hatás, az esztétikai élmény nyújtása. Az érzelmekre kíván hatni: felkorbácsolja és elcsitítja azokat. Az alkalmi vers csak elhangzása idején él. Nem rendelkezik olyan kvalitásokkal, amelyek két ünnepély között is önálló életet biztosítanak neki. Csupán az alkalom kelti újra életre.

Az alkalmi anoním költészetnek olyan pregnáns stílusjegyei vannak, amelyek azonnal felismerhetővé, sajátossá teszik. Ezek a jegyek elhatárolják mind a kizárólagosan a szájhagyományozáson alapuló, kollektív folklórtól, mind a kizárólagosan írásbeliségben élő magasköltészettől. Az alkalmi költészet nem fejlődésében megrekedt kultúra, azonosul önmagával, vállalja, újratermeli önmagát. Stílusjegyeik ezért műfaji kritériumokként kezelhetők, s talán az alkalmi költészet sajátos esztétikájáról is beszélhetünk.

A továbbiakban ennek az esztétikának néhány sajátosságát veszem számba, különböző helységekből származó szövegbázis alapján. Észvételeimet kizárólagosan tempolmi anyáknapi műsoros szövegből származó idézetekkel szemléltetem.

Az alkalmi költészet nem tud kilépni az alkalom, a beszédhelyzet tartalmi behatároltságából. A versek az alkalomra koncentrálnak, egy véges számú tartalmi elemet variálnak. Az anyáknapi versek szemantikai elemei:

1. anyák napja van;
2. ünnepel az egész viág. A kisgyermek izgalommal, félelemmel, de annál nagyobb szeretettel, a felfokozott érzelmektől remegő hangon mondanak köszöntő verset az édesanyáknak;
3. az anyák érdemeinek felsorolása: tiszta pólyát adnak gyermeküknek; beszélni, járni, imádkozni tanítják; betegségben ápolják; étellel várják haza;
4. az anyák áldozatot hoznak: betegségben virrasztanak; szükségben megvonják maguktól az utolsó falatot. Költői képpel kifejezve:

*Arca szép rózsáit
Mind rád pazarolta.*

5. Az anyák halála a legfájóbb veszteség. De az anyák emléke örökké fog élni.

6. Áldáskérés, köszönet az anyákért és az anyáknak; fogadkozás, bocsánatkérés.

Ezekhez a tartalmi egységekhez törvényszerűen társul a nosztalgia, az emlékidézés, az érzelmi túlfűtöttség, a túlzás.

A mondanivaló hiányáért az alkalmi költő közhelyek sorjáztatásával, életképpé díszítésével kárpótolja önmagát és hallgatóit.

Az egyik vers költői kérdéssel indul, de a szerző nem állja meg, hogy ne válaszoljon az amúgyis átlátszó kérdésre:

*Mikor kicsi voltam,
Kí vigyázott reám?
Patyolat pólyában
Te tartottál, anyám.*

A közhely logikájának érvényesülését, a tartalmi üresjáratot figyelhetjük meg az alábbi sorokban:

*Amíg érzi lelke
Szíved dobogását,
Jóságos arcodnak
Áldott ragyogását,
Addig az én szívem
Tiszta fényben ragyog
Mert értem egy áldott
Anyai szív dobog*

A közhelyek gyakran illuzórikus életképbe tömbösödnek:

*Ott áll egyszerű, alacsony kis hajlék,
Benn a szobácskában gyöngö mécsvilág ég.
Úgy tetszik, a hajlék sivár, elhagyott rég,
Pedig áldott hely az: egy felszentelt templom
Hol az anya ajkán hangzik a hő fohász:
„Én uram, Istenem, gyermekekre vigyázz!”*

Az árnyalt gondolat és érzés hiányát az érzélgősség ellensúlyozza. Az érzélgősség stíluseszköze az ellentét, a kérdés, a felkiáltás, a megfoghatatlant helyettesítő három pont.

*Van-e édesanyád?!
Vagy már eltemetted?
Még a síron túl is
Ő virraszt feletted.
Mikor létre hozott...
Nagy ára volt ennek:
Jaj! – ezen az úton
De sokan elmennek.*

A versek megpróbálnak magasztos témákat is magukhoz vonzani. Ezeket azonban az alkalomra kiélezett szöveg csak periférikusan tűri meg, kidolgozatlanok maradnak, s funkójuk a vallásos, hazafias érzések meglobogtatás. Például:

*A hit vagy a haza, ha ünnepre szólít
Tettekkel fizetjük a hála adóit.*

Vagy:

*Az Isten áldja meg drága szíveteket.
Köszönjük azt, hogy itt úgy felneveltetek.
Magyar református igazságos szívvel
Megyünk már, az Isten akármerre hív el.*

Szintén az érzelmek felszítását szolgálja az élet fölötti elmélkedés. Ennek gyakori eszköze a küzdelemre, a háborgó tengerre, a viharra, az élet és halál harcára, az ezer gondra, bajra, betegségre való hivatkozás. Szemléltetésére csupán két sort idézek:

*Tövissel van rakva ez a földi pálya,
Sokszor könnyben úszik két szemünk pillája.*

A ki nem érlelt gondolatok és a nyelvi, fogalmazásbeli következetlenségek sokszor értelmetlen, zavaros képbe torkollnak:

*Könnyező örömben felmosolygó bánat
Színe több a szívnek, mint a szivárványnak.
Kincsös mindenem, mindene a mának,
Mint a nagyvilágért, kamat nem jár érte...
Ez a földi anyák egybe festett képe.*

A fogalmazás és a gondolat igénytelenségét érzük tetten a következő két sorban is:

*Azóta tovaszállt életem nagy része,
Végigsöpört rajta a sorsnak sok része.*

Az anyákat ünneplő közönség személt huny az ilyen erodált szövegek fölött is, mint:

*Törhet már bármi ügyem haltom, hiszünk
Szívünkben Isten segédelmét viszünk.*

Vagy:

*Sok gondom baj között, míg minket nevelt,
Ajka nem panaszt, hanem dalt énekelt.*

Befejezésül csupán annyit mondanék el, hogy ez a költészet létező igényt elégít ki. Ez az igény életre hívja, alakítja, használja és áthagyományozza. Ez a folyamat teremtő energiákat aktivizál és él fel. Alkotói (művészi) elégtételt nyújt egy olyan rétegnek, amelyik ilyen ambícióit más téren megélni nem tudja. Ez a kultúra szelepet nyit a magaskultúra kiváltotta frusztráltságnak. Pozitív hatása érvényesül továbbá abban is, hogy közérthetőségével, katarzisa törekvésével megélhető kollektív élményt nyújt egy közösségnek, s ilyenképpen a közösség összetartó szálait erősíti.

Az alkalmi költészet gondoskodik önmagáról. Zsenge korában megtanítja a gyereket, hogyan kell megélni eseményeket, élethelyzeteket, hogyan lehet és kell beszélni bizonyos témákról. S ily módon nevelő, világnézetet formáló hatása van.

Az elmondottakból következik, hogy nem maga a templom termeli ezt a költészetet. Azáltal viszont, hogy nyilvánosságot biztosít az ünnepélyek és egyházi lapok, kiadványok által, legitimizálja és hozzájárul fennmaradásához. Ugyanezt a költészetet találjuk meg az emlékverses füzetekben, a vőfélyfüzetekben, a népi költők kéziratos füzeiteiben, különböző családi események, évfordulók kulturális gyakorlatában. Az elmúlt években a tömegkommunikáció (vidéki és napilapok) is nagymértékben felkarolta ezt a szemléletmódot és ízlést.

A bevezetőben jeleztem, hogy elfogulatlanul, ítéletmentesen regisztrálom a tényeket. Pozícióm érzékeltetéséhez Lászlóffy Aladár szavait kölcsönzöm:

*Mutassátok meg a költőket, akiket
olvastok, s megmodom, kik vagytok.*

KESZEG VILMOS

A magyar irodalom tanításának – jelenlegi – gondjai Romániában

Az irodalomtanítás kérdésének vizsgálatát tulajdonképpen a magyartanítás egészének keretében kellene elvégeznünk, minderre azonban e rövid írás keretében nem vállalkozhatunk.

Minthogy a jelenlegi romániai oktatási állapotokat kiforratlannak, következésképpen átmenetinek kell tekintenünk, sajátoságos kettősségre kell építenünk: az elmúlt évtizedekből örökölt (valamelyest módosított) tantervekre és tankönyvekre, de ugyanakkor a már alakuló új igényekre és szempontokra is.

Amikor szembe kívánunk nézni az 1990-től kialakult, illetőleg alakuló helyzet új kihívásaival, mindenekelett (szomorúan) azt kell megállapítanunk, hogy tanáraink tudásban, hagyományban, történelmi és nemzettudatban, önismeretben megcsonkítva állnak az